

УДК 556.18.01(092)

Євген Володимирович Оппоков – засновник практичної та наукової гідрології в Україні (до 145-річчя від дня народження)

Eugene Oppokov – initiator of practical and scientific hydrology in Ukraine (up to 145-th birthday)

Олександр Косовець¹, Валентин Хільчевський², Михайло Довгич³, Ольга Лук'янець⁴, Ірина Лавриненко⁵, Віктор Соколов⁶

Oleksandr Kosovets, Valentyn Khilchevsky, Myhailo Dovgich, Olga Lukyanets, Iryna Lavrinenko, Victor Sokolov

¹ Центральна геофізична обсерваторія, Київ, Україна, aupcgo@meteo.gov.ua

² Національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна, hilchevskiy@ukr.net

³ Центральна геофізична обсерваторія, Київ, Україна, dovgich@meteo.gov.ua

⁴ Національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна, luko15_06@ukr.net

⁵ Центральна геофізична обсерваторія, Київ, Україна, aupcgo@meteo.gov.ua

⁶ Галузевий державний архів гідрометслужби, Київ, Україна, sokvictor@rambler.ru

Ключові слова:

гідрометслужба, гідрологія, Київський політехнічний інститут, науково-дослідна діяльність

Анотація: Відомий вчений-гідролог – академік Всеукраїнської академії наук (1929), академік Все-союзної академії сільськогосподарських наук (1935) Євген Володимирович Оппоков є засновником практичної та наукової гідрології в Україні. Авторами розкрито його шлях у науці та роль у розвитку та становленні української школи наукової гідрології у 30-х роках ХХ століття. Його життєвий шлях закінчився передчасно через необгрунтований політичний наклеп, за яким його було страчено.

Key words:

meteorological service, hydrology, Kyiv Polytechnic Institute, research and development

Abstract— Famous scientist-hydrologist-academician of the Ukrainian Academy of Sciences, academician of the all-Union Academy of agricultural sciences Evgeny Oppokov is the beginner of practical and scientific hydrology in Ukraine. The authors revealed his way in science and in the development and establishment of the Ukrainian school of scientific hydrology in 30-ies of the 20th century. His life ended because of unfounded political slander, his execution was due to it.

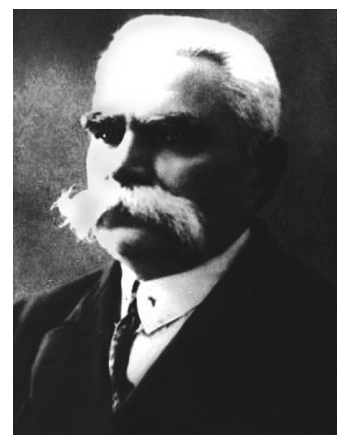
Євген Володимирович Оппоков – один із зачинателів української гідрометслужби. У статті «Є.В. Оппоков та його наукова спадщина (до 100-річчя від дня народження)» українські вчені-гідрологи М.І. Дрозд, Й.А. Железняк та Л.З. Прох підкреслюють, що з 1922 до 1925 року Євген Володимирович був одним із перших будівничих Гідрометеорологічної служби України (УкрМета) та членом ради гідрометеорологічного комітету України у 1929–1933 роках. [1].

У 2011 році українська гідрометеорологічна служба відзначила 175 років з початку систематизованих регулярних спостережень за єдиною програмою та безперервним рядом публікацій результатів досліджень. Існуюча історична сітка (мережа) відомчих та земських пунктів склала передумову появи після 1917 року національної гідрометеорологічної служби, формування якої завершилося напередодні Великої Вітчизняної війни. У буремні роки Громадянської війни її існування підтримували діячі: в уряді УНР – референт М. Корхов, який склав перший реєстр мережі метеорологічних спостережень, в уряді гетьмана Скоропадського – К.К. Слефогт збирав і об'єднував майбутній науковий потенціал [2].

З лютого 1919 року при Наркомземі УСРР з'явився Сільськогосподарський науковий комітет, у складі якого утворився осередок з назвою УкрМет на чолі із доцен-

том М.І. Данилевським. Декретом від 19 листопада 1921 року Х.Г. Раковський визначив УкрМет (Українську метеорологічну службу) як головний керівний орган спостережень в державі, яка вже мала на той час Службу Погоди. На початок 1922 року організація складалась із 8 осіб і почала об'єднувати губернські метеорологічні осередки. Гідрологічні спостереження на той час були підпорядковані Дніпровському управлінню річкового пароплавства та Управлінню меліорації Наркомзему УСРР [3].

Наприкінці вересня 1922 року професор кафедри гідрології та гідротехніки Київського політехнічного інституту Є.В. Оппоков на засіданні ради Української метеорологічної служби доповів про доцільність утворення Бюро з гідрометеорології та надав першу програму його діяльності. Рада УкрМету ухвалила пропозицію Є.В. Оппокова і з 1 жовтня 1922 року в організації почало діяти Гідро-

метеорологічне бюро у складі вищезгаданого Є.В. Оппокова та інженера С.К. Комарницького. У першому кошторисі УкрМету на 1923 рік з 200 935 карбованців на всю службу фінансування діяльності Гідрометеорологічного бюро складо 2 200 карбованців (близько 1 %) [4]. Євген Володимирович Оппоков очолював Гідрометеорологічне Бюро до 29 квітня 1925 року.

У 1927 році Вчений секретар Укрмету Микола Ілліч Гук до 10 роковин Жовтня пише про те, чим займалася гідрометеорологічна секція у цей період: *«Завдання вивчення гідрометеорологічного режиму річок (1924 р.) звелось до організації анкетних неінструментованих спостережень над видатнішими явищами цього режиму: скресом, замерзанням річок, весняним водопіллям, станом ґрунту і т. ін., та взяття в свої руки Секцію справи обробки як багаторічної, так і біжучої річної, матеріалів постів Водного Транспорту, а після того як деякі з них зачинив Водний Транспорт, взяття й самих цих постів на своє утримання. Низку табличних, графічних та картографічних даних обробки цих матеріалів за 1925 і 1926 рік Секція вже здала до друку...»*

...Особливий науково-творчий характер робіт Секції привів до появи наукових праць: багато з них вже надруковано на головніші теми: кліматичні елементи водозборів Дніпра й Буга, методи коротких і довготермінових завбачень, режим паводків р. Дністра тощо». (подається з оригіналу за тогочасним правописом) [4].

Рада Народних Комісарів УСРР від 9.VI.1927 ухвалила приєднати до УкрМету Гідрометричну частину Народного комісаріату земельних справ. Це приєднання здійснене з додатковими штатами з 1.X.1927, і з цього часу УкрМет дістає назву Управління Метеорологічної і Гідрологічної служби (УМГС) [4].

Біографічні дані Є.В. Оппокова – народження – юність (1869–1892). Євген Володимирович Оппоков троюрідний брат М.С. Грушевського народився 21 січня 1869 року (за старим стилем) в селі Руде Село Сквирського повіту на Київщині (зараз Володарський район) в сім'ї священника приходської Троїцької церкви Оппокова Володимира Йосифовича та Забродської Марії Василівни [5]. Михайло Сергійович Грушевський, у своїй автобіографії (1906, 1926) згадує про батька своєї матері: «Дід мій Захарій Іванович походив з дуже багатодітної родини, котрої гніздо, здається, було в Сквирському повіті. Звалися вони властиво Оппокевичі: се мені незадовго до смерті сказала бабка...». Вперше ім'я дядька Покровської церкви містечка Паволочі Сквирського повіту, прадіда Михайла Сергійовича Івана Петровича Оппокевича виявлено у сповідному розписові за 1802 рік. У своїх споминах М.С. Грушевський писав: «коли і при якій оказії змінено ім'я сьої фамілію, я так і не знаю» [6].

Багатодітна сім'я з часом мала четверо хлопчиків та шість дівчаток. У 1878 році маленький Євген пішов до першого класу третьої гімназії у Києві, що знаходилась на Контрактовій площі, 8, яку він блискуче закінчив із золотою медаллю у 1886 році. У 1887 році після першого курсу фізико-математичного відділення університету святого Володимира у Києві продовжив навчання на механічному відділенні Санкт-Петербурзького технологічного інституту, який і закінчив у 1892 році. [7].

Є.В. Оппоков – інженер і науковець Західної експедиції з осушення боліт Полісся (1892-1916). У 1892 році Оппоков отримав диплом інженера-технолога і почав свою багаторічну трудову діяльність у «Західній експедиції з осушення боліт Полісся», у складі якої він під час навчання працював техніком-практикантом. В цьому ж році він одружився із Параскевою Петрівною Бурцевою і у 1893 році в сім'ї народилася перша донька – Марія [8].

Як інженер Західної експедиції з осушення боліт Полісся (з 1903 року інженер гідротехнік 1-го розряду) Оппоков в 1894-1905 роках відповідав за виконання гідрологічних досліджень і гідротехнічних робіт у Чернігівській, Курській, Полтавській губерніях, а в наступні вісім років проводив аналогічні роботи у Волинській, Мінській та Гродненській губерніях. У 1913 році Західна експедиція припинила своє існування, Євгеній Володимирович перейшов на службу в Мінське губернське управління Міністерства землеробства і державного майна і очолив Поліську вишукувальну партію, яка обстежувала водозбори заболочених річок Мінської губернії у басейнах Прип'яті та Німану (в 1915–1916 роках партія перебувала в Києві) [1].

Підсумки експериментальних робіт і наукових досліджень, виконаних за 25 років діяльності експедиції, були опубліковані в 1899 році у вигляді ювілейного звіту «Нарис робіт Західної експедиції 1873–1898» під загальним авторством Жилінського. В ній вміщена перша наукова робота Оппокова; він є автором глави «Гідрометричні роботи в Поліссі» [1].

У тому ж 1899 році Оппоков опублікував три статті в журналі «Хуторянин»: дві з них викладають думку автора про опубліковані в цьому ж журналі статті, присвячені деяким сторонам водного господарства. Ці статті відкривають список опублікованих рефератів, відгуків, висновків у кілька сот найменувань, які систематично готував Оппоков [1].

Роки роботи в Західній експедиції і Поліській партії були періодом великого творчого підйому, великих наукових досягнень Оппокова: в 1900–1916 роках він опублікував близько 100 робіт [1]. Переважна частина цих робіт присвячена гідрологічній ролі лісів і боліт. У них докладно розглядається можливий вплив вирубки лісів, осушення боліт на режим стоку судноплавних річок. Значне місце займають роботи, в яких автор викладає свою думку з приводу тверджень про прогресуюче обміління річок, публікує свої висновки про взаємозв'язок стоку і факторів, що його визначають, про водний баланс річкового басейну та інші. До цього часу відноситься публікація найбільш вагомий роботи Оппокова «Режим речного стока в басейні Верхнього Дніпра (до Києва) і его составных частях в период времени 1876–1908 гг., а частью и более отдаленное время», а також ґрунтовної праці «Речные долины Полтавской губернии» [1].

Є.В. Оппоков – професор, завідувач кафедри гідрології Київського політехнічного інституту, директор НДІ водного господарства України (1917–1937). У 1917 році Оппоков переходить від науково-виробничої діяльності в галузі гідрології і меліорації до педагогічної діяльності за цими та спорідненими спеціальностями. Обраний

професором кафедри гідротехніки Київського політехнічного інституту у вересні 1917 року Оппоков після успішного захисту дисертації на ступінь ад'юнкта будівельного мистецтва в 1918–1919 навчальному році допускається до читання лекцій з гідрології, меліорації, розробці торфових родовищ, освоєння заболочених і осушувальних земель [8].

У 1918–1920 роках він не припиняв і наукової діяльності. Це дозволило йому в ці роки опублікувати понад 10 робіт, у тому числі книгу «Торф'яні багатства України», в яких, головним чином, описані узагальнені результати попередніх досліджень боліт-торфовищ у межах колишніх Полтавської, Чернігівської і Мінської губерній. У цих роботах Оппоков пропагує широке використання торфу в якості палива для промисловості [7].

З 1921 року розширюється педагогічна діяльність Оппокова. Додатково до читання курсу лекцій з гідрології і меліорації в Політехнічному інституті професор Оппоков в 1923 році починає читати курс меліорації в Київському сільськогосподарському інституті, в 1926 – в Київському інженерно-меліоративному технікумі, згодом перетвореному в однойменний інститут [7].

Педагогічну роботу Оппоков поєднує з науково-організаційною: у 1921–1926 роках він є головою меліоративної секції та членом Президії Сільськогосподарського наукового комітету України [9].

Арешт академіка Є.В. Оппокова – Биківнянський ліс. У Києві Є.В. Оппоков мешкав у власному будинку за адресою вулиця Артема, 87 (стара назва – Львівська) [10].

Поруч, за адресою вулиця Артема, 89, кв. 1 (зараз садиба та будинки об'єднані і в їх приміщеннях знаходиться Вища рада юстиції України) мешкала із 1922 року сім'я німецьких підданих Прибе. Готуючись у відрядження у 1928 році до Німеччини, з метою придбання великої кількості періодичної літератури та фундаментальних праць з гідрології, гідротехніки, меліорації та геофізики, Оппоков звернувся до молодшого Прибе, щоб той допоміг щодо переведення власних грошей або отримання кредиту Берлінського банку. Той зробив йому цю послугу, що згодом коштувала Є.В. Оппокову життя [11].

14 серпня 1937 року у допиті І.А. Захарова, начальника метеорологічної станції з Катерининської залізниці (нині Придніпровська) було зазначено, що злочинні контрреволюційні зв'язки між Кубанню та Україною проходили через нього. В Україні головним ядром при академії наук були академіки – Оппоков, Холодний, Шапошников та професори – Де Метц і Понамарчук (прізвища подані без ініціалів за документом [12]).

15 жовтня 1937 року, у будинку Інституту Водного господарства (вул. Артема, 45), у службовому кабінеті директора відбувся обшук та вилучення особистих речей, а також окремих документів, при якому були присутні: парторг інституту та помічник академіка М.М. Уласович (протягом 2 років після цих подій він був директором, але будь-якої участі на зібраннях академії проти Є.В. Оппокова Микола Михайлович не брав – за що йому неодноразово дорікали) та технік Є.Г. Чарнецький. Протокол обшуку підписав співробітник НКВС УРСР Б.П. Рогов [13].

15 жовтня 1937 року відбувся обшук у помешканнях (2 кімнати) власного будинку, де мешкав академік та його арешт [14].

Крім господаря будинку, у ньому мешкали: дочка – Марія Євгенівна Верпета зі своїм чоловіком та сином Олегом, батьки чоловіка і його сестра та Т.І. Кашенко. Колишній завгосп інституту Водного господарства Д.В. Свєцинський згадував, що Євген Володимирович весь час жалівся на цих «підсудків», які завдавали йому клопоту та неприємностей [15].

На першому допиті несподівано Оппоков визнав себе винним у тому, що він регулярно передавав через німецьке консульство відомості про розвиток сільського господарства та плани меліорації українських земель, інфраструктуру водних, залізничних, автомобільних шляхів сполучень, деякі статистичні показники динаміки розвитку народного господарства [16].

Інших матеріалів та протоколів наступних допитів, фотографій, відбитків пальців і справ немає. Копія протоколу № 259 від 4 листопада 1937 року посилається на наказ Єжова від 11 серпня 1937 року та засвідчує вирок – розстріл.

За даними документів КДБ УРСР Євгена Володимировича Оппокова було страчено 11 листопада 1937 року у Биківнянському лісі [17].

29 квітня 1938 року згідно з актом вилученого майна відповідно до опису № 1293 від 19 квітня 1938 року, усе майно Є.В. Оппокова передано Київському Міськфінвідділу.

Дві друкарські машинки Євгена Володимировича передано НКВС УРСР, 500 томів наукової бібліотеки було вивезено невідомо куди – даних немає.

Відбулася конфіскація приватного будинку Є.В. Оппокова, який перейшов у державну власність [18].

Реабілітація Є.В. Оппокова (1962–1963). 9 липня 1962 року у часи хрущовської відлиги до прокуратури УРСР звернувся академік АН УРСР Микола Бажан, як головний редактор Української Радянської енциклопедії з проханням переглянути справу Оппокова Євгена Володимировича у зв'язку із підготовкою до випуску 10 тому УРЕ та написання статті про українського вченого, а редакція відомостей про реабілітацію академіка не має [19]. Поштовх був наданий і почалася перевірка давньої архівно-кримінальної справи не тільки Євгена Володимировича, а і його учня професора, д.т.н. Анатолія Володимировича Огієвського. Розіслані запити по усіх головних архівах Радянського Союзу. Із центрального державного архіву Жовтневої революції СРСР надійшло повідомлення, що студент Петербурзького технологічного інституту Я.П. Коробко у 1890 році, знаходячись під наглядом поліції, як революціонер, мав постійні дружні зв'язки з іншими студентами, серед яких був Оппоков Євген Володимирович. За Огієвського Анатолія Володимировича даних не знайдено [20].

Під час перевірки було підтверджено, що академіки М.Г. Холодний, В.Г. Шапошников та професор Г.Г. Де Метц до кримінальної відповідальності не притягувалися і на час перевірки їх вже не було в живих. Відомості за професора П.П. Понамарчука відсутні. Колеги Є.В. Оппокова Сухомел, Слободян, Засс, Дрозд та Свєцинський на-

дали позитивні характеристики Оппокову та Огієвському [21].

Переглянута особова справа академіка, в якій позитивні відгуки професорів Максимовича, Рикачова, Весенського, Личкова, Божко доповнюються конкретними прикладами як світового, так і вітчизняного значення [22].

При перевірці встановлено, що колишні працівники НКВС УРСР О.С. Літман та С.І. Самойлов-Бесидський у своїй роботі 1935–1937 років (вели справу Оппокова) порушували законність, робили фальсифікацію слідчих справ на невинних громадян, за це Самойлов-Бесидський у 1938 році засуджений до вищої міри покарання, а Літман у 1956 році звільнений з КДБ УРСР [23].

Головне управління з охорони військових та державних таємниць при РМ УРСР, ознайомившись із свідченнями Оппокова за передані ним до Німеччини відомості, надало підтвердження, що вони не входять до переліку відомостей, заборонених до відкритого друку та передачі по радіо та телебаченню.

Листом від 8 березня 1963 року Голова Військового Трибуналу Київського Військового Округу генерал-майор юстиції П. Архипович до Головного редактора Української Радянської енциклопедії Академіку АН УРСР М. Бажана повідомив, що рішенням Військового Трибуналу Київського Військового Округу від 5 березня 1963 року, Оппоков Євген Володимирович, 1869 року народження, реабілітований помертню [24].

Наукова спадщина академіка Є.В. Оппокова. До 100-річчя від дня народження академіка Є.В. Оппокова вчені Українського науково-дослідного гідрометеорологічного інституту виклали у своїй статті ґрунтовні матеріали та висновки його наукового доробку, які є актуальними і в наш час [1]. Саме аналізом дослідження наукової спадщини Є.В. Оппокова українських вчених Н.Й. Дрозда, Й.А. Железняка та Л.З. Проха скористалися автори при викладенні матеріалу. Стаття українського вченого Василя Шендеровського «Творець української школи гідрологів – Євген Оппоков» в монографії «Нехай не гасне світ науки. Книга друга» (Київ, Виконавчий дім «Простір», 2009) має пафосний характер і не торкається аналізу наукових праць академіка, але вирішує питання популяризації творчості та життєвого шляху Є.В. Оппокова.

У 1922–1937 роках Є.В. Оппоков опублікував близько 150 наукових праць, в тому числі ряд керівництв, посібників та підручників, написаних українською мовою: «Сільськогосподарська гідротехніка» (1925), «Осушення земель» (1930, 1932), «Торф'яні машини» (1932) [1].

Оппоков приділяв велику увагу підготовці наукових кадрів через аспірантуру. Цю роботу він розпочав ще в 1922 році, коли очолив науково-дослідну кафедру гідрології, і продовжував до кінця свого творчого шляху, підготувавши 11 кандидатів наук. Аспірантами Оппокова були професори – доктори наук А.В. Огієвський, В.А. Назаров, К.І. Маків (член-корр. АН УРСР з 1948), А.Є. Бабинєць (член-корр. АН УРСР з 1964), В.Г. Ткачук та інші [1].

Запорукою успішної наукової роботи Оппоков вважав докладне вивчення стану кожного питання до початку його дослідження, повну поінформованість про

аналогічні дослідження, що виконуються в споріднених установах країни і за кордоном. Тому настільки значне місце в його діяльності займали складання бібліографій, рефератів, висновків на багато праць, виїзди в гідрологічні установи нашої країни і за кордон для встановлення особистих контактів та обміну думками, участь у з'їздах, конференціях і нарадах. Оппоков – учасник I і II Південно-Російського меліоративного (1909, 1912) і Метеорологічного (1915) з'їздів, почесний голова двох Всеукраїнських меліоративних з'їздів (1923, 1924), заступник голови I і II Всеросійських гідрологічних з'їздів, активний учасник з'їзду по вивченню продуктивних сил та народного господарства України (1924) та інших [1].

Ряд робіт Оппокова були премійовані. Монографія «Режим річкового стоку в басейні Верхнього Дніпра» в 1908 році була удостоєна Російською Академією наук премії імені Д.А. Толстого. За праці з гідрології південного заходу Росії в 1916 році Російське географічне товариство присудило Оппокову Велику золоту медаль імені Ф.П. Літке [1].

Визнанням заслуг перед вітчизняною наукою стало обрання Оппокова в 1903 році кореспондентом Головної фізичної обсерваторії і дійсним членом Російського географічного товариства. У 1926 році професору Оппокову присуджено науковий ступінь доктора наук. Видатні успіхи Оппокова у розвитку гідрології в республіці були відзначені обранням його дійсним членом Академії наук УСРР (1929), а його діяльність з розвитку меліоративної науки – обранням академіком Всесоюзної академії сільськогосподарських наук ім В.І. Леніна (1935) [1].

Висновки Оппокова з найбільш цінної і значної за обсягом частини його досліджень дореволюційного періоду гранично коротко викладені ним у тезах дисертації на звання ад'юнкта, яку він доповів на публічному засіданні Ради Київського політехнічного інституту 17 березня 1918 року. В якості дисертації були представлені обидві частини «Режима речного стока в басейні Верхнього Дніпра». Тези, зокрема містили наступне [1].

1. Водність річок підлягає періодичним коливанням протягом часу, відображаючи на собі не тільки Брікнеровські періоди коливань клімату, але й коливання меншої тривалості.

2. Факти, що вказують на різкі коливання водності річок в ту чи іншу сторону (великі повені та сильні мілководдя), відомі здавна і свідчать швидше за все про незмінність в загальному водності річок протягом історичного часу.

3. Ті факти, які раніше наводилися на доказ прогресуючого обміління річок з плином часу, легко знаходять собі пояснення в даний час частково неприйняттям до уваги існуючих деформацій річкового русла в окремих пунктах, частково ж неприйняттям до уваги існування коливань клімату.

4. Судячи з наявних нині даних, як для басейну Верхнього Дніпра, так і для деяких західно-європейських річок (дані професора А. Пенка, Г. Келлера та ін), режим річкового стоку залежить головним чином від кількості і розподілу атмосферних опадів, що випадають у басейні річки. Вплив цей виявляється шляхом зіставлення: а) загального багаторічного ходу коливань атмосферних опа-

дів і річкового стоку в окремих басейнах; б) величини річкового стоку і атмосферних опадів у різних басейнах; в) відхилень від нормальної або багаторічної середньої висоти, з одного боку, рівнів річки, з іншого – атмосферних опадів у басейнах річок за методом, застосованим дисертантом.

5. Крім впливу на режим річкового стоку атмосферних опадів, існує і порівняно легко виявляється вплив, з одного боку температури, з іншого боку – різного рельєфу річкових басейнів. Ці фактори, разом з першорядним впливом атмосферних опадів, і повинні вважатися головними чинниками річкового стоку. Зокрема, вплив температури на річковий стік особливо помітно виявляється у впливі температури холодного півріччя на висоті подальшого весняного розливу річок.

6. Водопроникні ґрунти і підґрунтові породи рівнинного басейну Верхнього Дніпра є мовби великим резервуаром вологи, з якого в роки посухи запозичуються величезні кількості вологи, що досягають 70% середньої річної величини річкового стоку і слугують для покриття нестачі атмосферних опадів для потреб випаровування, і в якому потім ці запаси ґрунтової вологи відновлюються і поповнюються до своїх нормальних розмірів в наступні більш ясні атмосферними опадами роки. Існування вищевказаного витрачання вологи з ґрунту в одні роки і накопичення вологи в ґрунтах та ґрунті в наступні роки необхідно брати до уваги як при оцінці гідрологічної ролі другорядних чинників річкового стоку в річковому басейні - лісів і боліт, так і при з'ясуванні співвідношень між атмосферними опадами і річковим стоком в окремі роки.

7. Дренування торф'яних ґрунтів, що застосовується у великих розмірах при осушенні боліт, використовуючи для живлення річок те накопичення вологи в ґрунтах і в підґрунтових породах річкового басейну, яке може мати місце не тільки в окремі дощові роки, наступні за роками посушливими, але і в окремі частини одного і того ж року, слугує на користь меженного живлення річок, а не на шкоду йому. Не кажучи вже про те, що осушувальні канали приносять до річки ті місцеві надлишки вологи, які утворюються з весни від танення снігів, і за відповідних умов рельєфу і ґрунтово-геологічної будови місцевості обумовлюють собою існування боліт і які за відсутності осушувальних каналів, випаровувалися б в атмосферу перш ніж досягли річок».

З приводу викладеного в тезі 6 вкажемо, що Оппоков обґрунтував у ній необхідність включення в рівняння водного балансу А. Пенка – опади дорівнюють стоку плюс втрати вологи на випаровування – додаткового члена плюс-мінус зміна запасів вологи в басейні, і доповнене таким чином рівняння отримало загальне визнання і назву рівняння Пенка-Оппокова.

У 30-х роках ХХ століття Є.В. Оппоков був учасником багатьох наукових конференцій та брав участь у вирішенні державних водно-господарських проблем України. Завдяки широкій публікації оригінальних робіт, ім'я Оппокова незабаром стало відомо широкому колу гідрологів і фахівців споріднених професій. Знання іноземних мов (зокрема німецької та французької) і листування з вітчизняними та зарубіжними вченими, особливо вчени-

ми Німеччини, сприяли гарній обізнаності Оппокова про роботи, які виконувалися як всередині, так і за межами Росії. Він не тільки творчо використовував ці знання у власній науковій і практичній діяльності, але доводив їх до відома широкого кола фахівців країни, систематично публікуючи реферати окремих робіт, огляди досліджень з даної проблеми, опису методів виконання робіт, машин і приладів. Цьому, зокрема, сприяла діяльність Оппокова в якості редактора відділу гідротехніки Технічної енциклопедії та публікація у ній великої кількості статей.

Академік Є.В. Оппоков і майбутній президент АН УРСР О.В. Паладін з науковою делегацією ВУАН в Донбасі, 1930-ті роки, Артемівськ

Наукова спадщина Оппокова становить понад двісті наукових праць і ще стільки ж рефератів іноземних та вітчизняних публікацій, рецензій та висновків на наукові роботи і проекти водогосподарських заходів, інструкцій, статей в газетах і суспільно-політичних журналах.

Результати наукових досліджень Оппокова і практичні рекомендації становлять великий інтерес і в наші дні. Серед них, наприклад, його висновки про вплив на стік річок господарської діяльності в їх басейнах і перш за все, вирубки лісів і осушення заболочених територій, про взаємозв'язок основних елементів водного балансу річкових басейнів, про закономірності коливань стоку річок та інше.

Інститут водного господарства України, створений у 1926 році, був дітищем Оппокова, реалізацією його мрії про створення на Україні установи, яка виконала б повний комплекс наукових досліджень з обґрунтуванням шляхів раціонального розвитку та освоєння галузей водного господарства УРСР. Багато зусиль приклав Оппоков для створення інституту. Він опублікував кілька статей у газетах і журналах і неодноразово виступав на різних наукових зібраннях і з'їздах, доводячи необхідність створення в Україні Інституту водного господарства республіки. При цьому, як приклад, Оппоков зазвичай посилався на досвід діяльності Російського гідрологічного інституту в Ленінграді (нині Державний гідрологічний інститут).

Відповідно до програми наукових робіт нової установи в Інституті водного господарства України були створені відділи гідрології, гідрогеології, меліорації, водних шляхів, гідробіології, водопостачання і каналізації (частина з них розташовувалася у Харкові).

Успішна наукова робота колективу інституту стала початком розвитку на Україні раніше не представлених на її території наук; деякі з перерахованих відділів згодом стали основою для створення в республіці відповідних науково-дослідних і проектних інститутів.

Виконання такого великого обсягу робіт виявилось можливим завдяки увазі, яку Оппоков приділяв укладенню договорів з проектними та водогосподарськими організаціями; обсяг асигнувань за договорами зазвичай в 3–5 разів перевищував фінансування з бюджету.

Успіхи вчених Інституту водного господарства в розвитку наукових досліджень, цікаві результати практичної діяльності давали великий матеріал для публікацій. До десятирічного ювілею інституту обсяг виданих монографій, збірників, навчальних посібників та інструкцій склав близько 230 друкованих аркушів. Значна частина робіт публікувалася українською мовою, що робило їх більш доступними для працівників водного господарства республіки, переважна частина яких прийшла з сільського господарства і не мала спеціальної підготовки.

Плідна діяльність дозволила Інституту водного господарства здобути визнання в нашій країні і за кордоном. Уже в 1931 році в Постанові Ради Народних Комісарів УСРР відзначається провідна роль інституту серед науково-дослідних установ у галузі водного господарства, перетворення його в «... центр ув'язки планів досліджень та пошуків в галузі водного господарства, що проводяться різними організаціями». У 1934 році інститут, що до цього часу перебував у віданні Управління водного господарства Раднаркому УСРР, був переданий до науково-дослідних установ Академії наук республіки.

Нам відомі наступні доповіді Євгена Володимировича на засіданнях Академії наук України із 1929 до 1937 року:

1. Вода і водне господарство, зокрема на Донбасі (1929);
2. Про водопостачання Донбасу (1930);
3. Про 50-річчя наукової діяльності академіка Б.І. Срезневського (1930);
4. Гідроенергетичні ресурси України (1932);
5. Наукові досягнення за 15 років в царині гідрології (1932);
6. Ізогіпси та ізопієзи бучацького й сенеманського водонесних горизонтів північноукраїнської тектонічної мульди (1937) разом із К.І. Маковим [25].

У 1936 році Інститут водного господарства відзначив 10-річчя свого заснування. Наприкінці 1937 року Є.В. Оппоков планував відзначити 40-річчя своєї наукової діяльності, але свідчення Захарова під час чергової репресивної кампанії обірвали життя академіка, правда, лише одного із п'яти «ворогів народу», згаданих у доносі.

Джерела та література:

1. Дрозд Н.И. Е.В. Оппоков и его научное наследие./ Н.И. Дрозд, И.А. Железняк, Л.З. Прох// Труды УкрНДГМИ. – М.:Гидрометеоздат, 1971. – Вып. 104. – С. 7-30.
2. Косовец А.А. К 175-летию становления гидрометеорологической службы в Украине. / А.А. Косовец, М.И. Довгич, В.В. Соколов // Метеорология и гидрология. – М., 2012. – №3. – С. 119-123.
3. Справочник Укрмета на 1924 г./ Издание Сельскохозяйственного научного комитета Народного комиссариата Земледелия УССР, 1924. – С. 5-7.
4. Довгич М. І. Відділ гідрології та державного водного кадастру. Історичний огляд і сучасність. / М. І. Довгич, Н.А. Самоленко., В.В. Соколов // Праці Центральної геофізичної обсерваторії. – К., 2007. – Вип.3(17). – С. 5-10.
5. Центральний державний історичний архів Ф. 127 оп. 1012 од. 3964 с. 28.
6. Кучеренко М. Я був їх старший син (рід Михайла Грушевського) / М. Кучеренко, С. Панькова, І. Шевчук – К., 2006 – С. 352.
7. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 1, с. 11.
8. Державний архів міста Києва, ф. 18, оп. 2, од. зб. 186.
9. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ф.166, оп. 9, од. зб. 1419.
10. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 2, с. 3.
11. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 1, с. 95.
12. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 1, с. 26.
13. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 2, с. 1-2.
14. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 1, с. 1-10.
15. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 1, с. 69-76.
16. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 1, с. 14-25.
17. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 1, с. 27-33.
18. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 1, с. 82.
19. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 1, с. 38.
20. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 1, с. 92.
21. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 1, с. 101-103.
22. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 1, с. 39-41.
23. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 1, с. 128-131.
24. ЦДАГО України, ф. 263, оп. 1, од. зб. 56306, т. 1, с. 138.
25. Історія Національної академії наук України 1929-1933. Документи і матеріали. Виступи на засіданні Української академії наук №№ 570-574; Історія Національної академії наук України 1934-1937. Документи і матеріали. Виступи на засіданні Української академії наук № 3228 (Вісті Ін-ту вод. госп-ва АН УРСР. – 1937. – Т. 6. – С. 3-8.

Косовець Олександр Олександрович – почесний працівник гідрометслужб України та Росії, директор Центральної геофізичної обсерваторії

Хільчевський Валентин Кирилович – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри гідрології та гідроекології географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Довгич Михайло Іванович – почесний працівник гідрометслужби України, начальник Галузевого державного архіву гідрометслужби, заступник директора Центральної геофізичної обсерваторії

Лук'янець Ольга Іванівна – кандидат географічних наук, доцент кафедри гідрології та гідроекології географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Лавриненко Ірина Вадимівна – завідувач сектору документального забезпечення Центральної геофізичної обсерваторії

Соколов Віктор Володимирович – провідний гідролог відділу підготовки та видачі інформації Галузевого державного архіву гідрометслужби